

КЛАСОВЕ ДУМИ: АНГЛИЙСКО-БЪЛГАРСКИ ПАРАЛЕЛИ

Мария Стамболиева

Нов български университет, София, България

Резюме

Студията е посветена на класовите думи в английския и българския език. Направен е преглед на съществуващи подходи и класификации и критичен анализ на използваните критерии. Предложена е класификация, основана на йерархия на класовете, която групира единиците на лексикона в четири категории: междуфразови връзки, синтактични фрази, лексикални опори, граматически маркери. Последователно са разгледани структурните особености на лексикалните опори в английския и българския език и основните области на структурна асиметрия.

Ключови думи: класове думи, части на речта, критерии за класификация на класовете думи, тестови рамки, граматически категории, морфологична и синтактична структура, английско-българска асиметрия.

Доц. д-р Мария Стамболиева е преподавател в Нов български университет, където е титуляр на курсовете „Строеж на естествения език“, „Езиците на ЕС“, „Морфология на английския език“, „Синтаксис“, „Структурна и корпусна лингвистика“, „Терминологични ресурси на ЕС“, „Компютърен бързопис“ и др. и ръководител на Лаборатория за езикови технологии (ЛЕТ). Мария Стамболиева е участвала в големи европейски проекти като GLOSSER, TELRI I, TELRI II, в двустранни международни проекти със CNRS, Франция; в проекти на AUF, в националния проект „Голяма база данни за българския език“. Била е ръководител на националните научно-изследователски проекти „Работно място на филолога“, „Информационна банка за българския език“, „Електронен архив на българския език“. Доц. Стамболиева е автор на над 70 публикации у нас и в чужбина, в т.ч. книги, студии, статии и учебници, повечето от които в престижни реферирани и рецензирани издания; на софтуер за лингвистична работа: сегментатор, лематизатор, морфологичен анализатор, конкордансер, синтактична банка, работно място на лексикографа и др., част от които са интегрирани в разработваното в ЛЕТ, НБУ, Работно място на лингвиста. Съпредседател е на националното сдружение на българските компютърни лингвисти – АНАБЕЛА.

Email: mstambolieva@nbu.bg

Части на речта

Терминът „част на речта“ е въведен от древногръцките философи, които не са разграничавали градивните елементи на езика като единици на лексикона и като функционални елементи на изречението или, дори, съждението. Когато в диалога „Кратил“ Платон говори за класовете думи „име“ и „глагол“, той всъщност мисли за двете главни части на изречението – подлог и сказуемо – като изреченски еквиваленти на двете главни части на съждението. След него Аристотел добавя към тях класа на частиците (обединяващ всъщност частици и местоимения) и члена. Към края на 2 в. пр. н. е. отделените класове са вече осем, а използваните в класификацията критерии са три: значение, форма и функция в изречението. Тези осем части на речта са: съществително, глагол, причастие, местоимение, предлог, наречие, съюз, член. Римските автори заменят члена с междуметие, тъй като в латинския език няма членни форми – за да запазят наследените от гръците осем класа думи. По-късно се обособяват числителните, прилагателните, наречията и частиците, а причастията се обединяват с глаголите.

Различен е броят на частите на речта в т.н. традиционни, школки граматки дори на сродните индоевропейски езици. Във френските и италианските граматки те са девет, в немските – дванайсет. Българските граматки отделят десет части на речта (съществително, глагол, прилагателно, наречие, местоимение, числително, съюз, предлог, частица, междуметие). Повечето английски традиционни граматки предпочитат да запазят сакралната осмица, като обединяват числителното със съществителното или прилагателното, члена с прилагателното и като игнорират частицата.

Увеличаването на броя на частите на речта, промените в класификацията, от една страна са резултат на по-задълбоченото познаване за строежа на езика; от друга страна, те отразяват едно по-добро разбиране за обектите и явленията в заобикалящия ни свят, за връзките и отношенията между тях. През хилядолетията тази класификация непрекъснато се е развивала. Поради това е изненадващо консервативното ѝ замразяване през последните столетия – така че тя отразява по-скоро на една традиция, отколкото реално съществуващи в езика общи значения, форми и функции. Датският лингвист Ото Йесперсен, като подчертава вредата от привличане на смесица от логика и латинска граматика в анализа на английския език, цитира статията „Граматика“ в деветото издание на „Encyclopaedia Britannica“:

“The endeavor to find the distinctions of Latin grammar in that of English has only resulted in grotesque errors, and a total misapprehension of the usage of the English language.”

Забавна, но и доста тъжна, е една публикация на австралийския лингвист Арнолд Зуики, който в опитите си да установи източника на невежеството на гимназиалните учители по език стига до Оксфордския речник:

„The problem with "the" (and many other items) is that the school tradition about parts of speech is so desperately impoverished.(...) It's the Big Four (noun, verb, adjective, adverb) and the Little Two or Three (preposition, conjunction, sometimes pronoun), plus an appendage (interjection). Everything has to fit in here somewhere, and since the parts of speech are defined semantically in this tradition, "the" just has to be an adjective, because it's a kind of modifier. What else could it be? (...) In fact, if you look up "the" in the OED, it's labeled "dem. a." (demonstrative adjective). Hey, this is THE dictionary of English, the boss man of English dictionaries.“ (Zwicky, March 30, 2006)¹

Други класификации

О. Йесперсен (Йесперсен 1965: 82-95) предлага пет класа думи, като отчита форма, функция и обобщено значение: субстантиви (Substantives, в т.ч. собствени имена), прилагателни (Adjectives), местоимения (Pronouns), в т.ч. числителни (Numerals) и прономинални наречия, глаголи (Verbs) – с известни колебания за включването тук на неличните глаголни форми (Verbids) – и частици (Particles). Последната група е нещо като „кош“ за всички групи думи, които не се вписват в останалите четири класа, т.е. наречия, предлози, съюзи, частици, междуметия.

Американските дескриптивисти от началото на 20-ти век се отнасят критично към привличането на значението в лингвистичния анализ. Те предлагат „тестови рамки“ (test frames), с помощта на които извеждат позиционни класове. Специално внимание заслужава класификацията на Ч. Фрийз (1952), която се основава единствено на позиция и форма. Фрийз посочва, че не е нужно да се знае значението на (несъществуващите в английския език) форми, за да се определи тяхната принадлежност към клас думи. В подкрепа на това твърдение привежда следния, станал известен, пример:

- (1) Woggles ugged diggles.
Uggs woggled digs.
Woggs diggled uggles.

---

¹ <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languageelog/archives/002974.html>

Ясно е, че *woggles*, *uggs* и *diggles* са имена на „неща“: заемат характерните за субстантивните позиции в изречението, появяват се във форма за множествено число. *Ugged*, *woggled* и *diggled* са глаголи, при това преходни глаголи, най-вероятно пълнозначни глаголи от семантичния клас на събитията, във форма за минало време.

Фрийз (цит. съч.) извежда три тестови рамки (А-С):

- (2) A. The concert was good (always).
 B. The clerk remembered the tax (suddenly).
 C. The team went there.

С помощта на тези тестови рамки Фрийз дефинира 4 класа думи: думи, които могат да заемат позицията на *concert*, *clerk* и *team*, съответно (клас 1); думи, които могат да се появят в позицията на *was*, *remembered* или *went* (клас 2); думи, които могат да заместят *good* (клас 3); думи, които могат да заместят *there* (клас 4).

В съвременната лингвистика все още няма единодушно приети критерии за класификация на единиците на лексикона. Преобладава обаче виждането на дескриптивистите, че от трите критерия за класификация, най-трудно приложим е семантичният. Безспорно е също, особено във връзка с необходимостта от автоматична обработка на речта, че изкуственото обединяване на формално добре различими класове в името на традиция, основана на мъртви езици и на неясни критерии, с нищо не допринася за научното описание на езика.

Проблеми на семантичните, морфологичните и синтактичните класификации

Основен проблем на семантичната класификация е, че е трудно да се формулират такива общи значения, които от една страна да обединят клас думи, а от друга – ясно да го отграничат от останалите.

За съществителните се приема семантичен инвариант „предметност“, „същина“. Този компонент действително може да обедини конкретни имена като *книга*, *дърво*, *лале*, *коте* и др., но приложимостта му за абстрактни имена (*смелост*, *любов*, *поведение* и пр.) не е очевидна, а за т.н. отглаголни съществителни като *говорене*, *тичане*, *пресмятане* е спорна. Функционалните еквиваленти на българското отглаголно съществително в английски – нелични глаголни форми, и на първо място герундият, -- се разглеждат като форми на глагола.

Дефинирането на глагола като клас думи, който изразява „действие или състояние“, изключва от класа спомагателните и модалните глаголи, както и глаголите-връзки, но го обединява с отглаголните съществителни и разнообразието от думи за състояние.

Прилагателното се дефинира като „дума, която означава качество, свойство, признак“. В английския език обаче някои съществителни могат да се използват атрибутивно, за да изразяват признак – напр. *a stone wall*; системно изразяват качество някои съществителни в притежателен падеж (т.н. качествен генитив): *a man's world, a women's magazine*. И в двата случая в българските преводни еквиваленти се появяват прилагателни. При такава дефиниция е изненадващо характерното за английските и някои романски граматики обединяване на члена с прилагателните.

Числителното означава „количество, брой, ред“, но количество изразяват и някои неопределителни местоимения: *some, both, all* и др.

В традиционните граматики класът на местоименията обединява доста разнородни думи, за които или не се предлага семантичен инвариант или той е много общ – „деиксис“.

Наречието се дефинира като клас думи, представящ признак на ситуация или „признак на друг признак“. По идентичен начин обаче се дефинира и изреченската функция „обстоятелствено пояснение“, която може да се поема и от други фрази – напр. предложни фрази (*през лятото, в града* и пр.). Освен това, наречието може да бъде част от сложно сказуемо (напр. *Тъмно е.*), т.е. да въвежда ситуацията, а не неин признак.

С малки изключения, опитите за семантични класификации спират до т.н. пълнозначни думи: съществително, глагол, прилагателно, наречие, местоимение и числително. За една не малка част от лексикона (предлози, съюзи, частици, междуметия) рядко се предлага семантичен различител.

Морфологичната класификация също не предлага единен критерий. На върха обикновено се поставя опозицията изменяемост/неизменяемост. Тя отделя съществителното, глагола, повечето прилагателни и наречия от предлози, съюзи, частици, междуметия – и все пак би разделила качествените от количествените

прилагателни, модалните от основните спомагателни глаголи, степенуваните от нестепенуваните наречия, би поставила въпроса за единството на класа на местоименията и числителните. Морфологичната класификация не позволява и разграничаване на единиците в онази част от лексикона, която е съставена от неизменяеми лексеми.

Лексикалната класификация се опира на опозицията отворени/затворени класове. И тук обаче, при строгото ѝ спазване, в различни групи биха попаднали подкласове на наречието, прилагателното, глагола. Пак под въпрос остава мястото на числителното.

Най-изчистена от формална гледна точка остава синтактичната класификация, предложена от американските структуралисти, която използва структури-шаблони с празни позиции и проверка на възможността една или друга лексема или форма да заеме някоя от позициите в шаблона. По този начин Фрийз отделя 15 различни подкласа в рамките на т.н. „служебни“ единици на лексикона. Недостатък на модела е, че в една и съща позиция на шаблона могат да попадат както лексеми с много различна морфология, така и фрази с различна структура.

Йерархия на класовете

По-долу класовете думи са групирани в четири надредни категории:

1. междуфразови връзки (предлог и съюз);
2. синтактични фрази (местоимения/проформи);
3. лексикални опори (глагол, съществително, прилагателно, наречие, числително);
4. граматически маркери (частица, член, модален и спомагателен глагол).

Междуфразови връзки

Съюзите и предлозите са неизменяеми и трудни за семантично дефиниране². Обединява ги сходството в синтактичната им функция.

---

² Макар че са правени такива опити – напр. „отношения между явления“ и „връзки между явления“ на Блох (1983).

(9) Майка ѝ вдигна очи и я погледна спокойно.

(10) *Майка ѝ вдигна очи, я погледна спокойно.

Разликата в граматичността на двете изречения може да бъде обяснена синтактично, ако съюзът се анализира като конституент на съответните фрази.

Предлозите също са синтактични връзки, но свързват лексикална опора със зависима фраза. Опората може да бъде глагол, съществително, прилагателно, числително. Предлогът може да бъде следван от наречие, но най-често въвежда именна фраза с опора съществително, местоимение, субстантивирано прилагателно и др. В съвременните синтактични модели връзката между предлог и именна фраза се дефинира като предложна фраза (PP), синтактична опора на която е предлогът.

Думи-фрази: проформи

Класът на проформите се състои от думи-заместители без собствено лексикално значение, които могат самостоятелно да заемат синтактичната позиция на фраза. „Про-форма“ е по-точен термин от „местоимение“: първо, защото това са думи, които заместват не просто имена, а именни фрази, и второ, защото съществуват и заместители за други фрази. В английския език проформите могат да бъдат pro-NP (11), pro-VP (12), pro-AP (13), pro-S (it/that (14)):

(11) Did you like [the book that I gave you for Christmas]? → Did you like [it]?

(12) Mary might [decide to come] [and so] / [as] might Jane.

(13) Most colleagues consider James [intelligent], but I have never found him [so].

(14) I don't believe [he did it]. → I don't believe [that].

Пример (13) съдържа т.н. малко изречение (Small Clause), изградено по модела [NP XP]: структура, която изразява субектно-предикатни отношения, но не съдържа спрегната глаголна форма. В случая, *intelligent* не е просто лексикална категория, а има статут на максимална фраза – AP.

В български употребата на про-форми е по-ограничена. Най-типичната про-форма за именни фрази са местоименните клитики, които нямат фразов статут. Като про-VP функционира наречието *също*, като про-AP и про-клауза – местоименията *такъв* и *това*, съответно:

(15) Хареса ли [книгата, която ти подарих]? – Харесах [я].

(16) Мери [може да реши да дойде], а и Джейн [също].

(17) Повечето ни приятели го намират за [досаден], но според мен не е [такъв].

Големият клас на про-формите обединява подкласове с много различни морфология и синтактична функция, съответно позиция. Личните местоимения имат форми за лице, число, род, падеж; показателните нямат падеж, но маркират опозицията близост/отдалеченост; реципрочните поставят в опозиция две/повече от две. Описанието на този клас предполага отделянето на подкласове и разделното им дефиниране и характеризиране, т.е. предполага субкатегоризация. Формалното описание на езика изисква подобна субкатегоризация на повечето класове думи.

Лексикални опори

Съществително

В семантичните класификации съществителното се дефинира като клас думи с общ семантичен компонент „предметност“ (англ. *substantivity*, “thingness”). Дори и отглаголните съществителни в български – напр. *ходене, тичане* и пр., представят процесите като същности, като потенциални аргументи на предикации.³ Независимо от трудностите за семантично разграничаване, съществителното е лесно разпознаваемо благодарение на структурните си особености.

И в английски и в български, съществителни се образуват със специфични деривационни суфикси. За английски най-разпространените са: *-age, -ance, -er, -ee, -ment* след глаголни корени, *-ce, -cy, -ity, -ness, -ster* след адективни корени, *-cy, -er, -ian, -ism, -ist, -ship, -ster* след номинални корени и др.

И в двата езика съществителните имат **категория „род“** (англ. *Gender*). В български съществителните от женски род обикновено завършват на *а/я* – с отделни изключения, като напр. абстрактните съществителни със суфикс *-ост*; съществителните от среден род обикновено завършват на гласна *е* или *о*;

---

³ В английски няма отглаголни съществителни. Герундият, с който те обикновено се превеждат, е неспрегната глаголна форма, която съвместява глаголни и именни характеристики. Съществуването на неспрегнати глаголни форми и отглаголни съществителни говори за размитостта на семантичните граници между лексикалните класове. Не случайно в традиционните класификации причастията са се отделяли в самостоятелен, преходен, клас.

съществителните от мъжки род, пак с изключения, завършват на съгласна. В английски с няколко изключения граматическият род е обвързан с мъжкия или женски пол на хора и животни (съответно, *feminine, masculine*) и с отсъствие на пол – за предмети, явления, абстрактни понятия (*neuter*). Някои съществителни от женски род са образувани със словообразователен афикс, напр. *lioness, tigress*. Не това е определящо за характера на категорията обаче, която е лексикално-граматическа и се проявява при заместване с личните местоимения за трето лице единствено число *he, she, it*.

Категорията „число“ (Number) в английски е с по-обобщени маркери и на пръв поглед е по-опростена в сравнение с български. Докато в българския език съществителните от трите рода имат различни маркери за число (*-a, -ta* за среден род, *-и* за женски род и няколко маркера за мъжки род – *-и, -ове, -а*, съответно за едносрични и многосрични съществителни, както и бройна форма за не-лица), в английски липсата на маркери за род обединява съществителните и по отношение на категорията число. Най-разпространеният маркер е *-s*, но има и много особени случаи: наследеният от староанглийски маркер *-en*: *oxen, chicken, children*, промяна на коренна гласна: *foot – feet, mouse – mice, man – men* и др., много маркери от чужд произход (*foreign plurals*), предимно от латински: *data, phenomena, criteria, fungi* др. Има и случаи на нулево маркиране, т.е. съвпадане на формите за единствено и множествено число – много разпространено при имена на животни: *sheep, teal, snipe, plover* и др. Съществуват и лексеми, които са маркирани за множествено число, но не образуват опозиция с нулево-маркирана форма за единствено число – като напр. *goods, odds*. Те се определят като “*pluralia tantum*” (винаги в множествено число). Обратно, *news* е пример за съществително, в което маркерът за множествено число има характер на словообразователен суфикс. Това съществително винаги се съгласува с глагол в единствено число, то е от подкласа на “*singularia tantum*”.

Английски и български се определят като „аналитични“ езици поради липсата на суфиксално маркиране на синтактичната функция „част на изречението“ на именните фрази. В езиковите семейства, към които принадлежат, те са извървели най-дълъг път от синтетизъм към аналитизъм. И в двата езика обаче има остатъци от **категорията падеж**. На първо място, тя остава запазена в местоименната система. В български личните местоимения и местоименните клитики имат винителна форма и съвпадащи дателна и

родителна форма; в английски опозицията е само немаркиран номинатив / косвен падеж (oblique case). Българското съществително е запазило т.н. вокатив, звателен падеж. Звателният падеж не маркира синтактична функция, а сигнализира, че именната фраза не е аргумент на глагола-сказуемо:

(18) Иване, Ина даде ли пакета на съседката?

Английският език е запазил маркер 's (за единствено число) и s' (за множествено число) за т.н. същински притежателен падеж (True Genitive), който се конкурира в структурата на езика с предложната фраза of + NP (Prepositional Genitive). Суфиксалната форма се използва предимно с именни фрази за лица или домашни любимци: *Mary's car*, *Hector's cup*, но се е запазила и в няколко групи фиксирани изрази: *last week's news*, *an hour's walk*, *two pounds' worth*, *out of harm's way* и т.н. В горните примери притежателният падеж има допълнителната функция да определя единствено притежание, т.е. да маркира и категорията определеност: *Mary's car* се превежда на български като *колата на Мери*. Мери обаче може да има няколко коли. За изразяване на отношение на принадлежност/притежание, когато съответното множество обекти е по-голямо от едно, английският език е развил специално структурно средство: двоен генитив (the Pleonastic Genitive) – комбинация от същински и предложен генитив: *a play of Shakespeare's*, *a friend of Annie's*.

Освен основната функция на падежа – притежание, той се използва и за маркиране на субектно-предикатни отношения в именни фрази, изградени аналогично на групата подлог-сказуемо: *John arrived*. → *John's arrival* (*npустигането на Джон*). Ако именната фраза съответства на комплемент към глагола-сказуемо в изречението/клаузата – като в *The police pursued the criminal*, тя се реализира като част от предложния генитив: *the pursuit of the criminal*. Важно е да се подчертае, че притежателният падеж не маркира, просто, съществителното, а цялата именна фраза: той функционира като оператор върху NP. Това много ясно се наблюдава в случаи на т.н. групов генитив (англ. Group Genitive), който всъщност с нищо не се отличава от всички останали случаи освен с това, че маркерът понякога се появява върху част от фраза, към която не би трябвало да може да се появи. Много ясен пример за това е предложението от Радфорд 1988 : *the professor of chemistry's daughter*. Същинският генитив не може да се реализира със съществително със семантиката на *chemistry*; а и е съвсем ясно, че става дума за дъщерята на професора, а не на химията:

(19) [the professor of chemistry]'s daughter

Категорията определеност. Посочената по-горе структурна особеност на английския език – словоизменителен маркер да се отнася до цяла фраза, като се присъединява към основата на най-близката дума в нея (стига тя да разполага със структурните средства да го поеме), може да се наблюдава и в български, във връзка с членуването. Членните форми в английски и български са родствени, развили са се по аналогичен начин – с тази разлика, че в български членът е задпоставен, докато в английски е предпоставен. И в двата езика обаче става дума за оператор върху именна фраза, който се реализира пред или в края на първия елемент на фразата, който може да го поеме. В български това са съществителните, прилагателните, числителните, притежателните местоимения. В английски притежателното местоимение е лексикално маркирано за определеност и не се употребява с член:

(20) моята къща, (*the) my house.

Обедняването на членната форма в български с различни по структура именни фрази е представено в (22) по-долу:

(21)	_____	та	
къща ->	къща	та	
нова къща ->	нова	та	къща
първа нова къща ->	първа	та	нова къща

Няколко особености в употребата на члена в английски са основен източник на грешки за българи. На първо място, това е липсата на членуване на абстрактни съществителни:

(22) Красотата ще спаси света. (*The) Beauty will save the world.

Освен определителен член, в английски има и неопределителен член – *a* пред съгласни, *an* пред гласни. По този начин именните фрази в английски почти винаги са членувани – било с определителен, било с неопределителен член. В български числителното *един* се използва в значение на „някакъв“ – особено в случаи, когато липсата на определител пред именната фраза би създадо условия за контрастна емфаза – срвн.:

(23) Видях един човек = Видях някакъв човек.

(24) Видях човек. = Това, което видях, беше човек (не, примерно, жираф).

В английски има и случаи на „изпускане“ на члена. Определителният член като правило се изпуска пред съществителни нарицателни, когато се използват като собствени – срвн. контраста с български:

(25) Autumn is my favourite season. → Есента е любимият ми сезон.

Много често се изпуска определителен член пред две съчинително свързани именни фрази:

(26) Mother and child are doing well. → Майката и детето са добре. (Минков, 1958).

Докато в български закуската, обядът и вечерята като период на хранене са членувани, в английски съответните фрази не се членуват:

(27) Breakfast was a sad affair.

Когато именни фрази функционират като предикатив или приложение, те придобиват атрибутивни функции, които са характерни за прилагателното. Поради това в определени случаи (напр. при назоваване на длъжност) могат да се появяват и без член:

(28) My son was appointed clerk. Teddy is now head of the department.

Макар че граматическите описания на българския и английския език представят членуването като опозиция на две форми: определителен или неопределителен член в английски и членувана или нечленувана форма в български, на практика категорията и в двата езика е тричленна: нулево маркирана форма, маркер за определеност, маркер за неопределеност. Различия между двата езика има по отношение на функциите на определителния член, обхвата на маркера за неопределеност и на нулевия маркер.

В синтаксиса съществителните могат да участват във фрази, функциониращи като различни части на изречението. Най-характерните синтактични функции са подлог, именна част на сложно сказуемо, допълнение. В английски, за разлика от български, съществителното може да бъде опора на фраза, функционираща като непряко допълнение:

(29) I told [Mary] the truth. Казах истината [на Мери].

Друга специфична синтактична функция на фрази с опора съществително в английския език е атрибутивата. Българските съответствия на подобни фрази имат за опора прилагателно.

(30) term test, bus transport → семестриално контролно, автобусен транспорт.

Класът на съществителните съдържа представители, които маркират и четирите категории, други, които маркират част от тях, а и такива, които не маркират нито една. Това налага субкатегоризация.

Прилагателно, числително, наречие

Тъй като английското съществително няма граматическа категория род, то и фразите, които го поясняват в рамките на именната фраза и са синтактично зависими от него, също не изразяват тази категория. Нещо повече, прилагателните и числителните нямат и форми за множествено число. Съгласуване в именната фраза има само с показателни местоимения, по число. В български прилагателните, числителните, показателните местоимения се съгласуват с опората по род и число.

Част от прилагателните и наречията и в двата езика имат **степенни за сравнение**. В английски маркерите могат да бъдат синтетични (*-er, (the) -est*) или аналитични (*more, (the) most*), според броя срички в прилагателното/ наречието. В български маркерите са само аналитични: (*по-, най-*). Аналогично на езиците от романското езиково семейство, в българския език маркерите за степен на сравнение, ако са част от предикативна фраза, могат да „пълзят“ нагоре в структурата, подобно на кратките притежателни, дателни и винителни местоимения:

(31) Така [ми е по-трудно] да пиша. → [По ми е трудно] така да пиша.⁴

Глагол

Глаголът като лексикален клас се субкатегоризира на две големи групи според способността на глаголите да бъдат предикати или не. Глаголите-връзка (*link verbs*) свързват подложната фраза с именни фрази вътре в предиката, които носят семантиката му – срвн. (32) и (33) по-долу:

(32) He is my best friend. Яна е много умна.

(33) James turned traitor. Синът ѝ стана депутат.

Тези глаголи съдържат в семантиката си семантичния инвариант на класа глагол – [ЕХ, Предикативна характеристика]. Това е и единственият компонент в семантичната матрица на английския *to be* и българския *съм* (32). Други глаголи-връзки изразяват и [Промяна на състояние] (*to get, to turn, to become, ставам*) (33) или [Субективно състояние] (*to seem, to appear, изглеждам*).

⁴ На структурното единство на съответните фрази и факторите за синтактично изместване е посветена специална дискусия в Стамболиева 2007, Стамболиева 2008, Стамболиева 2011 и др.

„Пълнозначни“ (Full Verbs) са глаголите, които могат да бъдат предикати. Семантиката на един глагол определя броя на участниците в описваната ситуация, броя на семантичните роли и, оттук, броя на глаголните аргументи. Всеки глагол има поне един аргумент. Според броя на аргументите си, глаголите могат да бъдат непреходни (Intransitive) – само с един аргумент, реализиран като подлог и без компленти-допълнения – или преходни (Transitive) – с повече от един аргумент и с компленти-допълнения.

Структурна особеност на английските глаголи, която ги отличава от българските, е лекотата, с която в определен контекст могат да преминат в друг клас:

(34) We laughed all day. (непреходен глагол) → We laughed at the boy (преходен глагол с предложно допълнение). → We laughed the boy out of the classroom (глагол с каузативно значение и пряко допълнение).

В (34) е илюстрирана способността на английски непреходен глагол да добие каузативно значение и да приеме пряко допълнение.

В лексикона аргументната структура на глагола се задава, първо, в немаркираната ѝ реализация: одушевен агенс подлог, одушевен бенефициент – непряко допълнение, одушевен/неодушевен пациент/тема – пряко допълнение и т.н. Езикът обаче разполага със структурни средства да маркира размествания в този ред (диатези), които също се описват в лексикона. В български това са страдателната конструкция и *се*-конструкцията, която освен алтернатива на страдателната (36) е и маркер за рефлексивност (възвратност) (37) и реципрочност (38) :

(36) Романът е написан от Вазов. Докладът се пише в момента.

(37) Ралица вече може да се мие и да се облича самичка.

(38) Димитър и Георги се бият в двора всяко междучасие.

Английският език също разполага със страдателна конструкция, аналогична на българската, но голям брой преходни глаголи могат да се използват като непреходни, като добиват „страдателна“ конотация:

(39) The chicken is cooking.

В английски рефлексивност и реципрочност се маркират със съответни местоимения: възвратни местоимения със словообразователен суфикс *-self* – *myself*, *yourself*, *himself*, *herself*, *ourselves*, *yourselves*, *themselves* (*себе си*) – и с реципрочните

местоимения: *each other, one another* (един друг). В отделни случаи, когато се подразбира, в английски рефлексивността може да остане немаркирана: *Peter washed* – структурна възможност, която в български не съществува.

Българската **категория „вид“** е лексикограматическа: с изключение на една група глаголи от чужд произход, в лексикона всяка глаголна лексема е ясно обозначена като изразяваща свършен или несвършен вид (Perfective/Imperfective Aspect). Семантичната основа на тази опозиция е отвореният или затворен характер на ситуацията: от една страна, *пиша*, а от друга: *пропиша, допиша, напиша*. В лексикона английският глагол е немаркиран за вид, но английският език разполага със специален маркер за „продължителност (прогресив)“: *be+(V)-ing*. Продължителността (The Progressive Aspect) е аспектиална категория, която обикновено се разглежда като подкатегория на опозицията свършен/несвършен вид (вж. Комри 1981). За разлика от българската категория „вид“, която е изцяло изградена върху еквиполентна опозиция, английската категория „прогресив“ е еквиполентна в контекста на сегашното време и привативна в контекста на миналото и бъдеще време:

(40) I read from 5 to 7. = I was reading from 5 to 7.

Освен това, докато българският вид има ясна семантична основа (атемпорална ограниченост – вж. Стамболиева 2008), английският прогресив е развил допълнителни значения – поради което е с доста развита семантика: неминималност на ситуацията (*I am writing.*), ограничена продължителност (*I am getting up early these days.*), динамични (повече или по-малко интензивни) ситуации (*More and more people are going to Greece for the holidays.*), неодобрение, раздражение – с наречията *always, continuously* (*He is always singing in the bathroom.*).

Категорията „времева отнесеност“ (Correlation) е с маркер *have + (V)-ing* и се прилага върху глаголната основа след категорията аспект. Времевата отнесеност или съотнася две точки на оста на времето (*I have lived in Sofia for two years/since 2012.*) или поставя минало събитие във връзка със сегашен момент (*She has read the book.*). Второто значение е характерно за перфекта и в други езици, в т.ч. в български (*Тя е прочела книгата.*) Първото значение е специфично за английския език.

Времето в английски е двучленна категория, която се изгражда върху темпоралната опозиция „сега“/“преди сега“. И в двата езика немаркираният член

(сегашното време) в определени случаи може да поеме функциите на маркирания. Особеност на английския език в сравнение с българския е, че минали събития, които не се представят във връзка със сегашен момент, а са ясно поставени в интервал, предшестващ момента на говоренето, не могат да се маркират с перфектна форма:

(41) Виждал ли си го вчера? *Did you see him yesterday?* **Have you seen him yesterday?*

Грамматическите описания на английския език не включват маркирането на „бъдещност“ (Futurity) в категорията време, тъй като семантичната опозиция „сега“/ „след сега“ няма ясен маркер. Аналогът на българското *ще* (което в съвременния български език е частица, но също се е развило от глагол за желание – *ща*) е *will*. Първоначално общото значение на конструкцията *will*+инфинитив днес е стеснено до обещание (*Wait, I'll give you a lift!*) и прогнози/предсказания (*She will be a beauty one day.*) Маркер за намерение е *going to* + инфинитив, за планове – Present Continuous, за фиксирани събития в бъдещето (разписания, програми и т.н.) – Present Simple. Много автори разглеждат бъдещността като разновидност на модалността.

Модалността е категория, която – наред с предикативността – е важен структурен белег на изречението. Изградена е от опозиции на значения, свързани с целта на изказването и отношението на говорещия към пропозицията. Цел на изказването може да бъде изразяването на отношение към достоверността на ситуацията. Тази модалност се нарича „епистемна“ (epistemic modality) (*Laura must have/will have arrived by now. Тя вече трябва/ще да е написала есето.*) Другият основен вид модалност, деонтичната (deontic modality), маркира желание от страна на говорещия да внесе промяна в ситуацията: общо желание за промяна (волитивна модалност, volitive modality: *I wish I could come! If only I could come!*), воля сам да промени нещо (комисивна модалност, commissive modality: *Сега ще ти помогна. I shall come with you.*), воля/желание някой друг да внесе промяната – директивна модалност (directive modality: *You can come. You can't smoke in here. She must read the book! Трябва да дойдеш с мен!*)

Модалност може да се маркира с разнообразни езикови средства: наречия, модални глаголи, конструкции с модални глаголи, специални форми на глагола. Случаите, когато модалността се маркира със специална словоформа на глагола-сказуемо, с или без други структурни маркери, се отделят в подкатегорията „наклонение“.

И в двата езика **категорията наклонение** включва немаркираното изявително наклонение (The Indicative Mood), заповедно наклонение (The Imperative Mood), условно наклонение (The Conditional Mood). Някои езиковеди говорят и за „въпросително наклонение“ в английския език. Това мнение не е много разпространено – тъй като английският език не разполага с морфологични средства за маркирането на въпросителност. (В българската граматика подобен въпрос въобще не стои.) Английският език е запазил и подчинително наклонение (The Subjunctive Mood), което изразява желание, предложение, заповед. В съвременния език подчинителните форми почти изцяло съвпадат с индикатива. Спомагателният глагол *to be* единствен има ясно различни форми: *be* и *were* за всички лица, за единствено и множествено число: (*I demand that he be punished.*). В главното изречение подчинителни форми са използват във фиксирани изрази като *So be it! Be that as it may... May you live a hundred years.* По-често се използва в подчинени изречения, след определени глаголи (*to insist, to demand*) и предикативни прилагателни: (*important, necessary* и др.): *I insist that he go, It is important that she appear early.* Успоредно с подчинителното наклонение, английският език все повече използва и модални глаголи с избледняло модално значение (*weakened auxiliaries*): *I wish you would come.* Интересна особеност на българския език е преизказното наклонение, което според повечето езиковеди е наследство от няколкото века езиков контакт с турския език.⁵ Приликата на маркерите за преизказност и времева отнесеност в български е в основата на често наблюдаван неправилен анализ на преизказните форми като форми за минало неопределено време и, оттам, правилния им превод на английски с перфектни форми.

В английски и български глаголът има форми, които маркират лицето и числото на именната фраза във функция на подлог. Българските глаголни словоформи, които съдържат причастия, маркират и граматически род. Глаголните форми, които могат да маркират категориите лице и число на подложната фраза, се наричат лични (финитни).⁶

⁵ Напоследък се представят и аргументи в полза на иранско влияние, внесено от древнобългарския език.

⁶ Същинските модални глаголи (*can, may, must, shall, ought (to)*) и *will* нямат такива словоформи – а е и спорен въпросът, дали въобще имат парадигма: глаголите, маркиращи модалност и минало време в съвременния език, могат да се разглеждат като отделни маркери. От синхронна гледна точка, тези форми имат по-скоро статут на частици за модалност.

В езици от уралската, кавказката, банту и др. групи глаголът маркира афиксално (главно префиксално) и категории на аргумент-допълнение. Някои езиковеди разглеждат кратките приглаголни местоимения (клитики), които са характерни за иранските, балканските и романските езици, като разновидности на тези префиксални маркери, тъй като те донякъде компенсират загубата на падежни флексии. В български обаче появата на клитиките не е задължителна, а и позицията им не е фиксирана:

(42) Дал съм книгата на Иван. Книгата съм му я дал. Дал съм му я (на Иван книгата).

Причастията, герундия и инфинитива са **нелични форми**. Българският език е изгубил старата си форма за инфинитив; в повечето случаи на употреба, българският еквивалент на инфинитива е т.н. да-конструкция. Да-конструкцията и отглаголните съществителни са функционални еквиваленти и на герундия. Българската да-конструкция обаче е лична глаголна форма, в която категорията време е неутрализирана, но се маркират лице, число и времева отнесеност.

Граматически маркери

Думите-граматически маркери (самостоятелни или части от аналитични маркери) нямат собствено лексикално значение. Такива са: членните форми в английски език, спомагателният глагол *to be*, спомагателният глагол *to have*, модалните глаголи, частицата *to*, българските спомагателни глаголи, частиците *да* и *ще*.

В съвременните лексикони и граматически речници, предназначени за автоматична обработка на езика, лексемите са представени не като композити от морфеми (корени, деривационни афикси и флексии), а като множества от словоформи с обща лема. Всяка словоформа получава „етикет“, наричан в компютърната лингвистика „таг“ (от англ. tag). Броят и видът на тези етикети зависи от целите, за които е създаден съответният речник. Разбира се, колкото по-филигранна е субкатегоризацията, колкото по-добре проектиран е наборът от тагове (тагсетът), толкова по-надеждна опора ще бъде един речник в процеса на обработката. Напълно възможно е, за езици от едно семейство, създаването на общ или поне в голяма степен сходен анотационен стандарт. За съжаление такъв единен анотационен стандарт все още не е създаден, дори само за един език –

както може да се забележи в таблицата по-долу, представяща анотационните вериги на българско качествено прилагателно в 3 анотационни стандарта ⁷ :

Една от намерените задачи на българската лингвистика е създаването на общи или съвместими анотационни стандарти, които да позволят обмен на корпуси и речници на национално ниво.

словоформа	DELAF анотация	MTE анотация	BulTreeBank
най-ярка	A+GR:ssf	A:-sfs_n	Afsi
най-ярката	A+GR:ssfd	A:-sfs_y	Afsd
най-ярки	A+GR:sp	A:-s-p_n	A-pi
най-ярките	A+GR:spd	A:-s-p_y	A-pd
най-яркия	A+GR:ssmh	A:-sms_s	Amsh
най-яркият	A+GR:ssml	A:-sms_f	Amsf
най-ярко	A+GR:ssn	A:-sns_n	Ansi
най-яркото	A+GR:ssnd	A:-sns_y	Ansd
най-ярък	A+GR:ssm	A:-sms_n	Amsi
по-ярка	A+GR:csf	A:-cfs_n	Afsi
по-ярката	A+GR:csfd	A:-cfs_y	Afsd
по-ярки	A+GR:cp	A:-c-p_n	A-pi
по-ярките	A+GR:cpd	A:-c-p_y	A-pd
по-яркия	A+GR:csmh	A:-cms_s	Amsh
по-яркият	A+GR:csml	A:-cms_f	Amsf
по-ярко	A+GR:csn	A:-cns_n	Ansi
по-яркото	A+GR:csnd	A:-cns_y	Ansd
по-ярък	A+GR:csm	A:-cms_n	Amsi
ярка	A+GR:sf	A:-pfs_n	Afsi
ярката	A+GR:sfd	A:-pfs_y	Afsd
ярки	A+GR:p	A:-p-p_n	A-pi
ярките	A+GR:pd	A:-p-p_y	A-pd
яркия	A+GR:smh	A:-pms_s	Amsh
яркият	A+GR:sml	A:-pms_f	Amsf
ярко	A+GR:sn	A:-pns_n	Ansi
яркото	A+GR:snd	A:-pns_y	Ansd
ярък	A+GR:sm	A:-pms_n	Amsi

Таблица 1. Българското качествено прилагателно в 3 анотационни стандарта.

⁷ Вж. Паскалева 2012, с. 60.

Библиография

- [Блох, М., 1983] Blokh, M.Y. (1983). *A Course in Theoretical English Grammar*. Moscow: Vysshaya shkola.
- [Вакернагел, Я., 2009] Wackernagel, J. (2009). *Lectures on Syntax: with special reference to Greek, Latin and Germanic*. Oxford: Oxford University Press.
- [Зуики, А. (2006)] Zwicky, A. (2006). What part of speech is *the*? Достъпно на <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/language-log/archives/002974.html>
- [Йесперсен, О. (1965)] Jespersen, O. (1965). *The Philosophy of Grammar*. The University of Chicago Press.
- [Комри, Б. (1981)] Comrie, B. (1981). *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*. Oxford: Blackwell and Chicago. University of Chicago Press.
- [Минков, М. (1958)] Mincoff, M. (1958). *An English Grammar*. State Publishing House "Science and Art", Sofia.
- Паскалева, Е. (2012). Българската морфология в анотационните стандарти. В М. Стамболиева (ред.), *Компютърна лингвистика: Проблеми и перспективи*, 39-65.
- [Радфорд, А. (1988)] Radford, A. (1988). *Transformational Grammar*. Cambridge University Press.
- Стамболиева, М. (1997). *Формална граматика на българския език в съпоставка с английски и френски*. Институт за български език, БАН.
- [Стамболиева, М. (2007)] Stambolieva, M. (2007). An Outline of Bulgarian Phrase Structure. В *За човека и езика* (с. 90-100). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- [Стамболиева, М. (2008)] Stambolieva, M. (2008). *Building Up Aspect*. Peter Lang Academic Publishers.
- Стамболиева, М. (2011). The Symbol S in Linguistic Description. В Кръства, Ц. (съст.), *Годишник на Департамент „Чужди езици и Литератури“*, София: Нов Български университет. Достъпно на http://ebox.nbu.bg/forlen11/view_lesson.php?id=13